

УДК: 811.06.027

DOI 10.33514/1694-7851-2025-4/2-539-545

Чоюбекова Ч.Б.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

choppychoppy90@gmail.com

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ФРАЗЕОЛОГИЯНЫН ЛИНГВИСТИКАЛЫК ДИСЦИПЛИНА КАТАРЫ КАЛЫПТАНУУ ПРОЦЕССИ

Аннотация. Бул макалада кыргыз тилиндеги фразеология илиминин калыптануу тарыхы, өнүгүү этаптары жана илимий изилдөөлөр тууралуу сөз болот. Аталган темада кыргыз фразеологиясынын тарыхый өнүгүү этабы, алгачкы изилдөөлөрү, совет доорундагы жана көз карандысыздык мезгилиндеги илимий иштердин салымы тандалат. Совет мезгилинен тартып кыргыз фразеологиясынын илимий изилдениши башталып, А. Кадыралиев, Б. Юнусалиев, К. Кожомбердиев, Р. Юлдашев сыяктуу окумуштуулардын эмгектери бул тармактын теориялык негиздерин түзгөн. Алардын иштери фразеологизмдерди классификациялоо, маанисин чечмелөө жана улуттук өзгөчөлүгүн аныктоодо маанилүү роль ойногон. Ошондой эле фразеологиянын башка тилдик дисциплиналар менен болгон байланышы, анын өз алдынча тармак катары методологиялык негизделиши баяндалат. Кыргыз тилинин байыркы тарыхы, көркөм образдарга жана терең маани-мазмунга бай тилдик каражаттары менен айырмаланат. Ошол каражаттардын ичинде фразеология өзгөчө орунду ээлейт. Фразеология- тилдин байлыгы катары улуттук менталитетти, дүйнө таанымын, тарыхый жана маданий өзгөчөлүктөрдү чагылдырган туруктуу бирдиктердин жыйындысы. Ар бир элдин фразеологизмдери ошол элдин тарыхый аң-сезимин, маданиятын, жашоо образын, дүйнө таанымын камтыйт. Бул иш фразеологиянын лингвистикалык макамын аныктоого багытталган. Изилдөөнүн жыйынтыгында кыргыз фразеологиясынын лингвистикалык дисциплина катары калыптануусу тилдин өнүгүшүндө маанилүү баскыч болуп саналары көрсөтүлөт. Кыргыз тилиндеги фразеологиялык бирдиктерге мисалдар каралат.

Негизги сөздөр: фразеология, фразеологиялык бирдик, фразеологиялык ширешме, фразеологиялык тизмек, фразеологиялык айкалыш, семантика, лексикология, семасиология, этимология, диалектология, стилистика.

Чоюбекова Ч.Б.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

choppychoppy90@gmail.com

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИИ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ В КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В данной статье рассказывается об истории становления, этапах развития и научных исследованиях фразеологической науки кыргызского языка. По данной теме отбираются этапы исторического развития Кыргызской фразеологии, ранние исследования,

вклад научных работ в советское время и в период независимости. С советских времен началось научное изучение Кыргызской фразеологии. Кадыралиев, Б. Юнусалиев, К. Кожомбердиев, Р. Работы таких ученых, как Юлдашев, заложили теоретические основы этой области. Их работа сыграла важную роль в классификации идиом, интерпретации значения и определении национальной идентичности. Также описывается связь фразеологии с другими языковыми дисциплинами, ее методологическое обоснование как самостоятельной отрасли. Древняя история кыргызского языка, богатая художественными образами и глубоким смыслом, отличается языковыми средствами. Среди этих средств выделяется фразеология. Фразеология как богатство языка-это, совокупность устойчивых единиц, отражающих национальный менталитет, мировоззрение, исторические и культурные особенности. Идиомы каждого народа включают в себя историческое сознание, культуру, образ жизни, мировоззрение этого народа. Эта работа направлена на определение лингвистического статуса фразеологии. В результате исследования будет показано, что становление Кыргызской фразеологии как лингвистической дисциплины является важным этапом в развитии языка. Будут рассмотрены примеры фразеологических единиц кыргызского языка.

Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, фразеологическое сращение, фразеологическое единства, фразеологическая сочетание, семантика, лексикология, семасиология, этимология, диалектология, стилистика.

Ch.B. Choiubekova

Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek c.

choppychoppy90@gmail.com

THE PROCESS OF FORMATION OF PHRASEOLOGY AS A LINGUISTIC DISCIPLINE IN THE KYRGYZ LANGUAGE

Annotation. This article describes the history of the formation, stages of development and scientific research of the phraseological science of the Kyrgyz language. The stages of the historical development of Kyrgyz phraseology, early research, and the contribution of scientific works during the Soviet period and during the period of independence are selected on this topic. Since Soviet times, the scientific study of Kyrgyz phraseology has begun. Kadyraliev, B. Yunusaliev, K. Kozhomberdiev, R. The work of scientists such as Yuldashev laid the theoretical foundations of this field. Their work has played an important role in the classification of idioms, interpretation of meaning, and definition of national identity. It also describes the relationship of phraseology with other linguistic disciplines, its methodological justification as an independent branch. The ancient history of the Kyrgyz language, rich in artistic images and deep meaning, is distinguished by linguistic means. Phraseology stands out among these tools. Phraseology as a wealth of language is a set of stable units reflecting national mentality, worldview, historical and cultural features. The idioms of each nation include the historical consciousness, culture, way of life, and worldview of that people. This work is aimed at determining the linguistic status of phraseology. As a result of the research, it will be shown that the formation of Kyrgyz phraseology as a linguistic discipline is an important stage in the development of the language. Examples of phraseological units of the Kyrgyz language will be considered.

Keywords: phraseology, phraseological unit, phraseological unity, phraseological combination, phraseological expression, semantics, lexicology, semasiology, etymology, dialectology, stylistics.

Тил- адамзат коомунун башкы байланыш каражаты. Тилди түзгөн негизги элементтердин бири- туруктуу сөз айкаштары, башкача айтканда, фразеологизмдер болуп саналат.

Фразеология- тил илиминин өз алдынча багыты катары тилдеги туруктуу сүйлөм бирдиктерин (фразеологизмдерди) изилдеген дисциплина.

Фразеология-бул тилдеги мааниси бүтүндүккө ээ болгон, грамматикалык жактан туруктуу жана бирдиктүү колдонулган сөз айкаштарынын жыйындысы. Мисалы, кыргыз тилинде “жерге кирип кет”, “боору эзилди”, “жүрөгү түшүп калды” сыяктуу фразеологизмдер кеңири колдонулат жана алар түз маанисинен башкача, образдуу маанини билдирет. Кыргыз тилинде фразеологизмдер – бул тарыхый калыптанган, эмоциялык- экспрессивдик боегу бар, мазмуну жагынан бирдиктүү, грамматикалык жактан туруктуу болгон сөз айкаштары. Алар элдик акылмандыктын, гумордун, мүнөздөмөнүн, тилдин көркөмдүүлүгүнүн жана экспрессивдүүлүгүнүн чагылдырмасы болуп саналат. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер элдик оозеки чыгармачылыкта кеңири колдонулуп келген. Макал-лакаптар, табышмактар, элдик уламыштар жана эпостордо туруктуу сөз айкаштары активүү кездешет. Ошол себептен фразеологиянын башаты кыргыз элинин бай оозеки маданияты менен түздөн түз байланыштуу.

Алгачкы фразеологиялык материалдарды жыйноо XIX кылымдын аягында жана XX кылымдын башында башталган. Мисалы, Ч. Валиханов, В. Радлов сыяктуу изилдөөчүүлөр кыргыз тилинин өзгөчөлүктөрүн жазып калтырып, айрым фразеологизмдерди да белгилешкен. Бирок алар фразеологияны өзүнчө илимий дисциплина катары карашкан эмес. Кыргыз тилинде фразеология өз алдынча илимий тармак катары XX кылымдын экинчи жарымынан тарта активдүү өнүгө баштаган. Илимий система катары орус лингвисти В. В. Виноградовдун эмгектеринен кийин өзүнчө багыт болуп калыптанган. Кыргыз тилинде фразеологиялык изилдөөлөр XX кылымдын экинчи жарымынан тарта өзүнчө лингвистикалык багыт катары академик К. Юдахиндин “Кыргызча-орусча сөздүгүн” [11, 1965 б] белгилесе болот. Ал сөздүктө көптөгөн фразеологизмдер чогултулуп, котормолору берилген. Бул кыргыз фразеологиясынын теориялык жана практикалык жактан изилденип башташынын алгачкы кадамдары болгон [1, 161 б].

1969-жылы Ж. Осмонова биринчи кандидаттык диссертациясын жактап, анын негизинде 1972-жылы “Кыргыз тилиндеги идиомалар” аттуу монографиясы жазылып, анда идиомалар окшош туруктуу сөздөрдүн айкалышы менен салыштырылган (макал-лакаптар, татаал сөздөр ж.б). Фразеологиялык бирдиктин маңызын Ж. Осмонова: “речте даяр материал катары пайдаланган, компоненттери бүт же жарым жартылай маани жактан өзгөрүп, бир бүтүндүктү түзгөн, составы жана түзүлүшү боюнча олуттуу өзгөрүгө учурабаган сөз айкалыштары фразеологизм деп атаган”[5, 5 б]. 2008-жылы “Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер” аттуу докторлук диссертациясын жактаган.

Фразеологиялык бирдиктерди салыштырып изилдөө проблемасына акыркы убакта көп көңүл бурулууда. Ошентип, бул маселе А. О. Кармышаковдун “Орус жана кыргыз тилдериндеги соматикалык фразеологиялык бирдиктер” деген темадагы илимий изилдөөсүнүн предмети болуп саналат, мында салыштырылган тилдердеги соматизмдердин

фразеологизмдердин фразеологиялык активдүүлүгүнүн себептери изделген. Эмгекте салыштырылган тилдердин соматикалык фразеологиялык бирдиктеринин (соматикалык зат атоочтор, этиштер, сын атоочтор, сан атоочтор) лексикалык курамына статистикалык жана салыштырма анализ берилген.

2000-жылы К. У. Кыдыев “Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы фразеологиялык бирдиктерди салыштырып изилдөө (орусча-кыргызча жана кыргызча-орусча тексттердин негизинде)” деген темада кандидаттык диссертациясын жактаган. Семантика жана түзүлүш жагынан фразеологиялык бирдиктерди топко бөлөт. Диссертацияда тилдер аралык эквиваленттүүлүк көйгөйлөрү да каралат.

Андан соң А. Калыбаев, Р. Юсупов, К. Малабаев, К. Ш. Карасаев, М. Керимов сыяктуу кыргыз тилчилери фразеологияны илимий жактан терең изилдеп, алардын классификациясы, маанилик жана структуралык өзгөчөлүктөрү боюнча эмгектерди жараткан.

Г. З. Жамшитованын “Кыргыз жана орус тилдеринин сөздүк фразеологиялык бирдиктери жана алардын лексикографиялык сүрөттөлүшү” аттуу илимий изилдөөсүндө кош тилдүү фразеологиялык сөздүктөрдү түзүүнүн принциптеринин теориялык негиздемеси, кыргыз жана орус тилдеринин фразеологиялык бирдиктеринин мүнөздөмөсү, салыштырма-типологиялык бирдиктин фразеологиялык бирдигинин практикалык жактан мүнөздөмөсү берилген, алардын эквиваленттүүлүгү жана эквиваленттүүлүктүн түрлөрү чагылдырылган.

И. Исабаековдун “Фразеологизмдер жана аларды которуу маселелери” аттуу диссертациялык иши кыргыз жана орус тилдеринин фразеологизмдерин атайын салыштырма-типологиялык изилдөө болуп саналат, анын максаты тилдер аралык фразеологиялык дал келүүчүлүктөрдү аныктоо, фразеология тармагында изилденип жаткан тилдердин өз ара аракеттенүү жана өз ара таасиринин жолдорун аныктоо болуп саналат. Изилдөөчү орус тилинин эмоционалдык жана экспрессивдүү каражаттарын колдонуу менен кыргыз фразеологиялык бирдиктерин которуунун ар кандай ыкмаларын жана өзгөчөлүктөрүн аныктоого аракет кылат. Бул берүү ыкмалары төмөнкүлөр: кыргыз фразеологиялык бирдиктерин орустун калык, жарым калык жана сүрөттөмө котормонун жардамы менен берүү.

Б. Максutowанын “Газет тилиндеги фразеологизмдердин иштеши” аттуу илимий изилдөөсүндө фразеологизмдерди салыштырып изилдөө маселеси каралган. Эмгекте орус жана кыргыз тилдеринин фразеологиялык бирдиктеринин салыштырма структуралык-грамматикалык жана семантикалык-стистикалык анализи берилген.

Ж. Мамытов үчүн фразеологиялык бирдиктердин классификациясынын негизги өзгөчөлүгү – компоненттердин семантикалык биригиши; бул өзгөчөлүгү боюнча фразеологиялык бирдиктер 3 түргө бөлүнөт: “фразеологиялык бирдиктердин курамындагы түзүчүү компоненттердин өз ара байланыш, биригиш даражасы жана жалпы түрмөктүн маанилеринин ортосундагы көз карандык бирдей эмес. Мына ушуга карай фразеологизмдерди фразеологиялык ширешме, фразеологиялык биримдик, фразеологиялык айкалыш деп үч түргө бөлүнөт” [3, 227 б].

1. Фразеологиялык ширешме- фразеологиялык бирдиктин интегралдык маанисин компоненттердин маанилерине таянып түшүндүрүүгө болбой тургандыгы менен мүнөздөлөт, анткени алардын ортосунда семантикалык байланыш жок. Мисалы: эшек такалоо- эч нерсе кылбоо.

2. Фразеологиялык бирдик- Ж. Мамытовдон төмөнкү аныктама берилет: “Айкалыштын интегралдык мааниси анын компоненттеринин мааниси менен тигил же бул даражада байланышып тургансыйт” [3, 228 б]. Мисалы: күйбөгөн жери күл болду -таарынуу.

Компоненттерди алмаштырууда фразеологиялык бирдиктин мааниси өзгөрбөйт. Көпчүлүк фразеологиялык бирдиктер метафоралаштыруу аркылуу түзүлүп, образдуу, экспрессивдүү мүнөзгө ээ. Фразеологиялык ширешмелер жана фразеологиялык бирдиктер идиомаларга бөлүнөт.

3. Фразеологиялык тизмек- компоненттердин биринде каймана фразеологиялык жактан байланышкан маанинин болушу менен мүнөздөлөт. В.В.Виноградов "бул байланыштарда көп сөздөрдүн көп же өзүнчө маанилери, негизинен каймана маанидеги же синонимдик маанилер чектелет. Бул маанилер катуу аныкталган сөздөр менен айкалышып, башкача айтканда семантикалык мамилелердин тар чөйрөсүндө гана өзүн көрсөтө алат. Полисемантикалык сөздүн айланасында бир нече фразеологиялык катарлар биригет" деп белгилейт. "көз" сөзүнүн өзүнүн тике номинативдик маанисинде колдонулганда бир катар сөздөр менен эркин айкалышып, өз алдынча фразеологиялык айкалыштарды түзөт. Мисалы: көз жеткис, көз чаптыруу, көз жүгүртүү [1, 1977 б].

Фразеологизмдердин өз алдынча илим катары өнүгүүсүнүн азыркы этабында фразеологиялык сөздүктөрдү түзүүгө көп убакыт бөлүнгөн. Ошентип, биринчи эки тилдүү (орусча-кыргызча) сөздүк 1977-жылы Н. Хмельницкая жана А. Биялиев тарабынан түзүлүп, 2000-жылы Ж. Жамшитова тарабынан кыргызча-орусча жана орусча-кыргызча тематикалык фразеологиялык сөздүк жарык көргөн. Кийин Э. Абакирова адамдын психикалык абалынын маанисин камтыган "Фразеологиялык бирдиктердин орусча-кыргызча, кыргызча-орусча синонимдик сөздүгүн" чыгарган.

Фразеология лингвистикалык дисциплина катары төмөнкү негиздерге таянуу менен калыптанган:

1. Теориялык негиздердин иштелип чыгышы:

Кыргыз тил илиминде фразеологиялык бирдиктердин типологиясы, классификациясы, семантикасы, синтаксистик өзгөчөлүктөрү тууралуу теориялар сунушталып, системдештирилген. Маселен, туруктуулугуна, түзүлүшүнө, маанисине жана функционалдык жүгүнө карата фразеологизмдердин илимий түшүндүрмөсү берилген.

2. Практикалык колдонмо:

Фразеологизмдердин элдик чыгармачылыкта, көркөм адабиятта, басма сөздө, күнүмдүк турмушта кеңири колдонулушу жана алардын стилистикалык жүгүн түшүндүрүү зарылдыгы бул тармакта өзүнчө илимий багыт катары бөлүп чыгууга түрткү берген.

3. Окуу программаларына киргизилиши:

Фразеология кыргыз тилин окутууда өз алдынча тема катары мектеп жана жогорку окуу жайларынын программаларына киргизилип, атайын окуу куралдары иштелип чыккан.

Фразеология тил илиминин бир нече тармактары менен өз ара байланышта иш алып барат:

а) Лексикология-фразеологиянын өзгөчө бир бөлүгү. Фразеологизмдер лексикалык бирдик катары бүтүндөй мааниге ээ жана бөлүнгүс структура болуп саналат. Лексикология- тилдеги сөздөрдү жана алардын маани-маңызын, байланышын, колдонулушун изилдейт. Башкача айтканда, фразеологизмдер- лексикалык бирдиктердин өзгөчө түрү. Лексикология сөздөрдү кантип изилдесе, фразеология ошол эле принцип менен фразеологизмдерди карайт. Мисалы: "кол кынга салуу" -эч нерсе кылбай коюу, "колун жайды"-макул болду, "жүрөгү оозуна кептелди"-катуу коркунууну, "илбирстей секирди"- деген фразеологизм бир эле кыймылды эмес "өтө шамдагай кыймылдады" деген кеңири маанини берет [7, 328 б].

б) Семасиология- тилдеги сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын, фразеологизмдердин маанисин өзгөрүшүн жана маани катмарын изилдейт. Фразеология болсо туруктуу сөз айкаштарынын түз жана фразеологиялык маанисин түшүндүрөт. Ошондуктан, семасиология фразеологияда фразеологизмдердин терең маанисин ачып берүүдө негизги ролду ойнойт. Мисалы: “канаты кайрылды” – кубаттын жоготуу, алсызданды, “башы асманга жетти” – сүйүнүчтөн эси оогон, “ит күндү көрдү” – кыйналды, “кол шилтөө” түз мааниде “колду сермөө” дегенди билдирсе, фразеологиялык мааниде “эмнегедир көңүл бурбоо” дегенди билдирет.

в) Стилистика-тилдеги сөздөрдүн, сөз айкаштарынын таасирдүүлүгүн, образдуулугун, эмоциялык өнүгүн, текстин көркөмдүгүн жана татаалдыгын изилдейт. Фразеологизмдер текстке образдуулук, эмоционалдуулук кошот. Мисалы: “көз жаздым калтырды”- унутту, “жанын үрөп жатты”- коркунуу же тынчсыздануу, “иттин өлүгү чыккандай болду” -бош калган жер, “арык атка чөп оор” деген макал -сөздү күчөтүп реалдуу көрүнүштү таамай сүрөттөйт.

г) Этимология- сөздөрдүн келип чыгыш тарыхын карайт. Фразеологияда да сөз айкаштарынын кайдан чыкканын түшүндүрүү маанилүү. Мисалы: “жерге берди” фразеологизми (өлдү деген мааниде) байыркы кыргыздардын салттык түшүнүктөрүн чагылдырат.

д) Диалектология- ар кайсы аймактардагы тил өзгөчөлүктөрүн изилдейт. Фразеология аймакка жараша башкача болушу мүмкүн. Мисалы: түндүк кыргыздар “көзү мунарыды”-чарчады, көңүлү чөктү, “желке таптады” -жатып алды, эч нерсе кылбай койду дегенди билдирет. Түштүк кыргыздарда “көзү карады”- чарчады, көңүлү чөктү, “желкесин тосмолоду”- жатып алды, эч нерсе кылбай койду деген маанини билдирет [4, 120 б].

Фразеологиянын составына кирген сөздөр ар качан туруктуу келет. Эгер анын туруктуулугуна өзгөртүү киргизилсе, ал ситуацияга карата өзгөртүлгөн контексттик көрүнүш катары кабыл алынат. Фразеологизмдердин составын жеке бөлүп алганда аны аныктоо анча деле оор эмес. Текст ичинде аларды эркин айкалыштардан ажыратып алуу бир топ оор. Ал үчүн эне тилдеги фразеологизмдерди, сөздөрдүн өз ара тутумдашып, бир мааниде колдонулуш касиетин жакшы билүү керек. Мисалы, К. К. Юдахиндин “Кыргызча-орусча сөздүгүндө” [10, 311 б] “кол кабыш” деген туюнтма фразеологиялык айкалыш деп берилген. Китептеги мисалдарга караганда ал “кыл”, “тийгиз” деген этиш менен айкалыша алары көрүнүп турат. Ал эми 1969 ж. чыккан “Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө” “кол кабыш кылуу” деген айкалыш бүтүндөй тутуму менен фразеология катары көрсөтүлгөн.[8,323]. Бирок бул эки башка көрсөтүлгөн мисалдын ичинен биринчиси туура. Анткени ажырагыс байланышта турган сөздөр-кол кабыш. Ал эми “кылуу” деген этиш сөз эркин айкалышта. Ошол үчүн кийинки сөздүктө алынган мисалда ал этиш “...чон кол кабыш кылдынар” деген түрдө берилген. Ал эми эки сөздүктө тен “колунан көөрү төгүлгөн” деген айкалыш бүтүндөй бир составдагы фразеологизм экени туура көрсөтүлгөн [11, 426 б], [8, 349 б].

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, кыргыз фразеологиясынын илимий негизде калыптанышы ХХ кылымдын ортосунан тартып активдүү өнүккөн. Бул мезгилде кыргыз тил илиминде фразеологизмдерди жыйноо, талдоо жана системалаштыруу иштерине өзгөчө көңүл бурулуп, фразеология өз алдынча лингвистикалык дисциплина катары таанылган. Кыргыз окумуштуулары фразеологиянын предметин, структурасын, маанисин жана улуттук өзгөчөлүгүн аныктап, бул тармактын теоретикалык жана практикалык негиздерин түптөшкөн. Бүгүнкү күндө кыргыз фразеологиясы тил илиминин туруктуу өнүгүп жаткан багыты катары саналат. Ал грамматика, лексикология, семантика жана стилистика менен тыгыз байланышта

изилденип, кыргыз тилинин ички системасын жана улуттук өзгөчөлүгүн терең ачып берүүгө өбөлгө түзүүдө.

Ошентип, фразеология кыргыз тилинин байлыгы менен көркөмдүүлүгүн, элдин акылмандыгын жана улуттук аң-сезимин чагылдырган лингвистикалык мурас катары мындан ары да ар тараптуу изилдөөгө жана өнүктүрүүгө тийиш.

Шилтемелердин тизмеси:

1. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избр. тр. — М., 1977. — С. 161.
2. Вестник КГУ им. И. Арабаева [Электронный ресурс]. — URL: <https://arabaevksu.edu.kg/ru>
3. Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили (Фонетика жана лексикология) [Текст]. — Бишкек: Жека, 1999. — 256 с.
4. Мукамбаев Ж. Кыргыз диалектологиясы жана фразеология [Текст]. — Бишкек, 1998. — 168 с.
5. Осмонова Ж. Кыргыз тилиндеги идиомалар [Текст]. — Фрунзе, 1972. — 161 с.
6. Русско-кыргызский словарь [Текст] / Под ред. К. К. Юдахина. — Бишкек: Шам, 2000. — 992 с.
7. Сапарбаев А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы. — Бишкек, 1997. — 328 с.
8. Шүкүров Ж. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. — Фрунзе, 1969. — 323–349 с.
9. Эгембердиев Р. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантикасы жана лексикографияланышы. — Бишкек, 2009. — 312 с.
10. Эсенбаева К. М., Жаныш К. А. Фразеологиялык бирдиктерди которуудагы өзгөчөлүктөр // Вестник КГУ им. И. Арабаева. — 2017. — № 2. — С. 195–197.
11. Юдахин К. К. Кыргызча-орусча сөздүк. — Фрунзе, 1965. — 311–426 с.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Андашова Р.М.